

УДК 338.242

Подолець Р.З., канд. екон. наук

старший науковий співробітник, завідувач сектору прогнозування розвитку паливно-енергетичного комплексу

Дячук О.А., канд. техн. наук, старший науковий співробітник

Юхимець Р.С., аспірант

Інституту економіки і прогнозування НАН України

ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ В МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ ПРИРОДНИМ ГАЗОМ

Досліджено характер і обумовленість існуючої практики формування цін у міжнародній торгівлі природним газом за довгостроковими контрактами та на спотових ринках. Показано напрями трансформації формульного ціноутворення у країнах Європи та визначено цінові ризики забезпечення природним газом вітчизняних споживачів унаслідок імплементації Україною міжнародних зобов'язань в енергетичній сфері¹.

Ключові слова: природний газ, трансфертне ціноутворення, європейський ринок газу, вітчизняний ринок газу, лібералізація, довгострокові газові контракти, спотові ціни.

J E L : D400; D410; Q430

Упродовж останніх десятиріч на європейському ринку природного газу відбувалася радикальна трансформація його інституційної структури. Реформа газового ринку передбачала декілька ключових положень: у всіх європейських країнах мало відбутися розділення діяльності з видобутку (імпорту) газу, його транспортування магістральними і локальними мережами і продаж кінцевим споживачам; для забезпечення вільної конкуренції на ринку газу всі його постачальники повинні були отримати вільний і рівний доступ до газотранспортних потужностей і газосховищ, а всі споживачі – право вільно обирати постачальника (так званий статус "кваліфікованого споживача").

Реформи ґрунтувалися на припущеннях, що конкуренція між постачальниками знизить вартість газу для кінцевих споживачів і підвищить ефективність компаній у монопольному сегменті. Між тим повністю очікуваного ефекту досягти не вдалося. Незважаючи на будівництво низки інтерконекторів та LNG-терміналів для приймання зрідженого природного газу, країни Європи не змогли повною мірою досягти диверсифікації імпорту – близько чверті потреб країн ЄС, як і раніше, задовольняється за рахунок російського трубопровідного газу, вартість якого визначається не за ринковими принципами, а за формулою, індексованою до цін на нафту. Через це країнам ЄС не вдалося уникнути різкого подорожчання газу для кінцевих споживачів протягом 2004–2008 рр. Криза 2008–2009 рр. лише тимчасово уповільнила цей процес, і з 2010 р. роздрібні ціни на газ у ЄС продовжили зростати.

¹ Публікацію підготовлено за результатами виконання НДР "Інтеграційні фактори трансформації інституційного середовища та структури ринків енергоресурсів України" (№ держреєстрації 0114U002016).

Важливим наслідком послідовної реалізації політики лібералізації ринків природного газу країн Європи, закріпленої у відповідних газових директивах ЄС, стало відокремлення ціни і принципів ціноутворення на газ як товар та послуг із його транспортування, постачання та зберігання, що обумовило зміну домінуючої в минулому формули ціноутворення в міжнародних контрактах із традиційної типу "витрати плюс" ("netbackprice") на нову, що базується на принципі конкуренції "газ – альтернативне паливо".

Хоча більша частина поставок газу все ще забезпечується за довгостроковими договорами строком від одного до десяти років між потужними національними монополіями, проведення політики відкритого доступу і розділення функцій газотранспортних компаній в умовах надлишку пропозиції газу спричинило появу короткострокової торгівлі газом. Прикладом роботи за довгостроковими контрактами є російський "Газпром", що постачає більшість газу, головним чином на основі міждержавних угод на умовах "take or pay", коли покупець зобов'язаний будь-що сплатити за постачання певного обсягу палива. Видобувним компаніям довгострокові контракти дозволяють гарантувати реалізацію своєї продукції та зменшити цінові ризики, проте не забезпечують достатньої гнучкості для узгодження попиту і пропозиції при швидких змінах кон'юнктури на ринку.

Серед європейських країн традиційно виділяють три базові підходи до визначення ціни газу за довгостроковими контрактами. *Перший полягає у прив'язці ціни на газ до ціни кошика альтернативних енергоресурсів* – вугілля, нафтопродуктів – структура якої може значно відрізнятися навіть усередині однієї країни (так званий Гронінгенський тип контрактів). Наприклад, оскільки вважається, що газ найбільш раціонально використовувати для виробництва електроенергії та тепла, як одне з найбільш екологічно прийнятних видів палива, виникає можливість визначити співвідношення газу до інших енергоресурсів, що можуть бути використані тепловими електростанціями, і опосередковано розрахувати вартість самого газу (альтернативні види палива є біржовими товарами і мають "ринкову ціну").

За другим підходом ціну газу визначають з урахуванням ціни на місячні ф'ючерсні контракти на індикативний сорт нафти, – як правило, нафти Північного моря Brent – на Лондонській або, частіше, Роттердамській біржі².

Частка реалізації газу за короткостроковими контрактами у країнах ЄС в останні роки постійно збільшувалася і сьогодні становить близько 35%, а рівень цін на спотовому ринку став ще одним (третім) індикативним показником для формування ціни газу за довгостроковими контрактами та опосередковано – роздрібних цін для споживачів. Іншою функцією спотового ринку стало індикативне визначення короткострокової граничної вартості газу, тобто його реальної економічної цінності.

Циклічність співвідношення довгострокових та спотових контрактів на природний газ обумовлена природним чергуванням періодів перевиробництва та домінування попиту на енергоресурс в умовах лібералізації відносин та масштабного переміщення спекулятивного капіталу. Між тим причиною збільшення частки спотових контрактів в останні роки найімовірніше стало послідовне накладання *несистемних* ринкових факторів: економічної кризи та спаду споживання енергії, зростання видобутку сланцевого газу в США та переорієнтації глобальних газових потоків. У період кризи спотові ціни були вдвічі нижчі за контрактні (рис. 1) [1–3], що пояснюється механізмом уповільненої адаптації та відтермінованого згладжування поточних ціно-

² Перевага Роттердамської біржі пояснюється тим, що у цьому портовому місті є великий нафтоналивний термінал, сучасні потужності з нафтопереробки і майданчик спотової торгівлі нафтопродуктами. Після досягнення угоди на торговому майданчику паливо одразу відвантажеться для постачання споживачам Нідерландів, Німеччини, Бельгії, Франції та Швейцарії.

вих коливань за довгостроковими угодами. На думку багатьох експертів, після зникнення надлишкової пропозиції (в найближчій перспективі) спотові ціни наблизяться до рівня цін за довгостроковими контрактами.

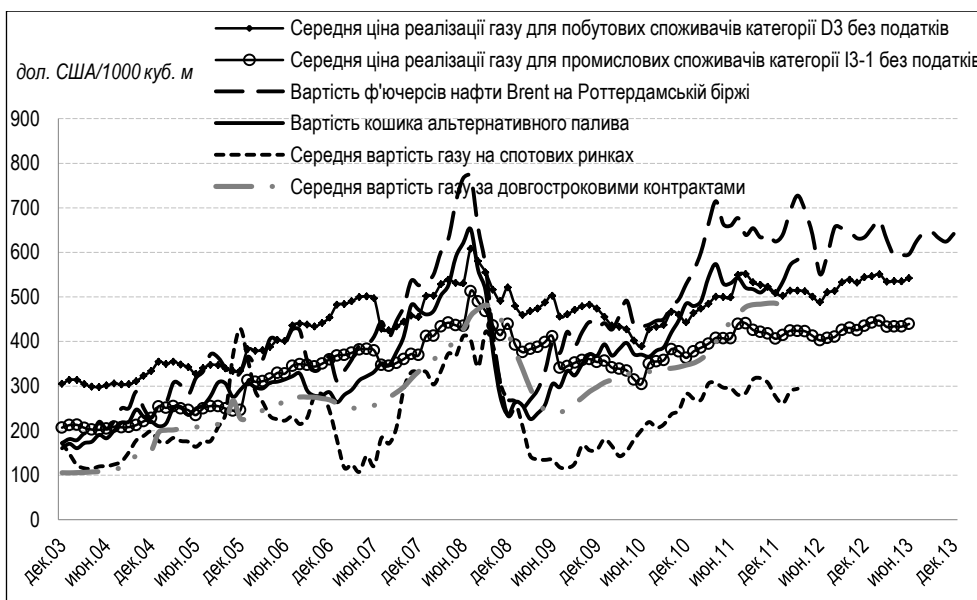

Рис. 1. Паритет цін на європейському енергетичному ринку

Джерело: складено за даними: Energy Database [Електронний ресурс] / Eurostat. – Доступний з : <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/energy/data/database>>; Petroleum&Other Liquids [Електронний ресурс] / US Energy Information Administration. – Доступний з : <<http://www.eia.gov/petroleum/data.cfm>>; Argus Gas Connections [Електронний ресурс] / Argusmedia. – Доступний з : <<http://www.argusmedia.com/Natural-Gas-LNG/Argus-Gas-Connections>>.

Зміна умов довгострокових газових контрактів, викликана трансформацією інституційного середовища та кон'юнктури на ринках газу, насамперед стосувалася співвідношення наведених вище складових формули ціни на газ (індексація ціни по нафті, по кошику альтернативних видів палива, в т.ч. по нафтопродуктам, тому залежно від структури кошика нафтова індексація може опосередковано зберігатися, а також за спотовою ціною газу).

Діючий у рамках найбільш поширених довгострокових контрактів Гронінгенського типу механізм ціноутворення передбачав продаж газу за найвищою ціною, яку можливо забезпечити в довгостроковій перспективі у рамках конкурентного ринку, тобто за наявності у споживача можливості використання альтернативних газу енергоресурсів і можливості поставок газу з декількох джерел (від декількох постачальників). Для цього контрактна ціна на газ повинна бути нижчою (тобто споживачеві слід пропонувати цінову премію за використання газу), ніж довгострокові граничні витрати виробництва альтернативних газу енергоресурсів або отримання газу від інших постачальників (тобто нижчою, ніж вартість заміщення газу в рамках певного контракту). У 1960-ті роки основними енергоресурсами, що заміщували газ, були мазут (промисловість і електроенергетика) і газойль/дизпаливо (комунально-побутовий сектор). Вони й стали основними складовими цінової формули у контрактах Гронінгенського типу, і такими вони залишаються дотепер, незважаючи на те, що спектр енергоресурсів, що може замінити газ у різних сферах його споживання, істотно розширився.

На сьогодні ціна газу за довгостроковими контрактами серед європейських країн переважно залишається прив'язаною до цін на нафтопродукти: за даними Єврокомісії, до 75% середньої ціни імпортованого газу країнами ЄС були прив'язані до мазуту та газойлю (рис. 2) [4].

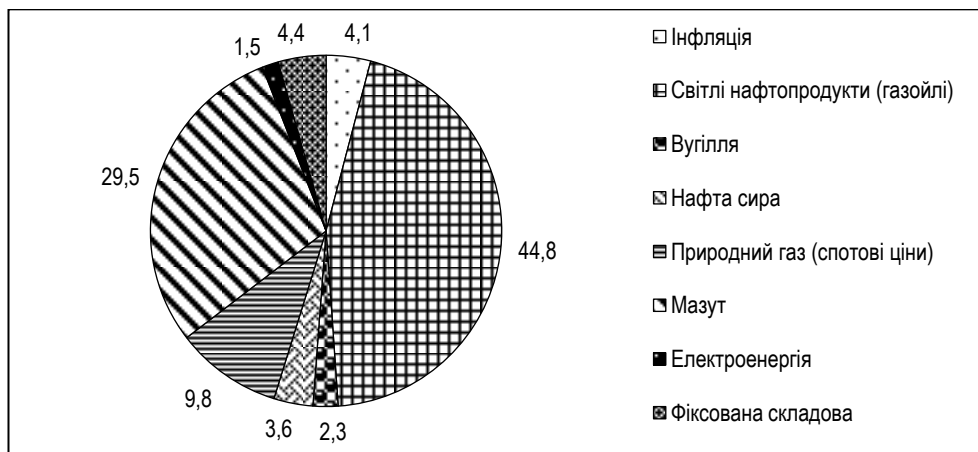

Рис. 2. Складові формули індексації ціни газу за довгостроковими контрактами по ЄС, %

Джерело: складено за даними: Energy Sector Inquiry [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://ec.europa.eu/competition/sectors/energy/inquiry/>>.

Індексація ціни газу за довгостроковими контрактами, що в результаті визначала вартість палива для кінцевих споживачів, фактично відображала поточну кон'юнктуру національного ринку нафти і нафтопродуктів. Враховуючи ідентичність умов довгострокових контрактів у країнах ЄС, різниця між фактичними цінами на природний газ була зумовлена насамперед ситуацією на ринку альтернативного палива (що визначило і базову контрактну вартість, і темпи її зміни).

За основними країнами – експортерами газу в Європу індексація контрактної ціни до вартості нафтопродуктів іще вища: Норвегія – 87%, Нідерланди і Росія – 92, Алжир – 94% (рис. 3) [4]. На цьому фоні принципово відрізняється індексація контрактної ціни європейських постачальників, де на вартість газу дедалі більший вплив має кон'юнктура безпосередньо на ринку газу, а не на споріднених енергетичних ринках.

Тобто з розвитком енергетичних ринків питома вага нафтопродуктів у ціновому кошику газу почала поступово зменшуватися. У базовому Гронінгенському контракті 1962 р. на частку мазуту та газойлю припадало 100% із вагами 40:60 відповідно. На сьогодні у східноєвропейських країн – членів ЄС індексація за нафтопродуктами становить 95%, у західноєвропейських країнах – 80%, у Великій Британії – 30% (рис. 4) [4].

Таким чином, очевидною є тенденція до поступової трансформації формули ціноутворення на газ за довгостроковими контрактами в бік зменшення нафтової складової індексації ціни (або індексації за нафтопродуктами) за рахунок включення до цінового кошика інших конкуруючих із газом енергоресурсів (вугілля, електроенергії), економічних складових (інфляція), а також спотової ціни газу та біржових індексів (особливо актуальним це стало в період низьких спотових цін).

Разом із тим поряд з існуючою системою контрактних відносин на європейському ринку газу останніми роками відбувається процес формування принципово нової моделі ринку, характерними ознаками якої стало ринкове біржове ціноутворення та повна відмова від довгострокових контрактів на користь спотових угод.

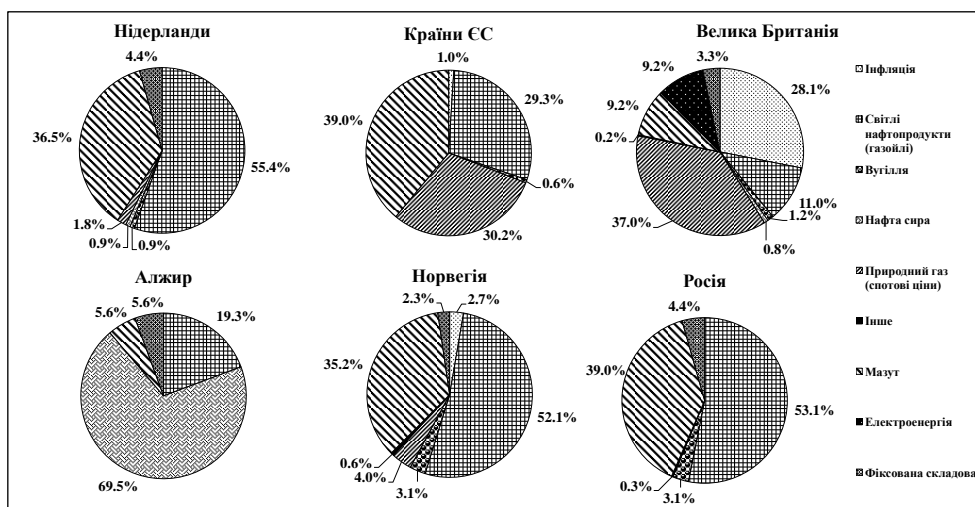

Рис. 3. Складові формули індексації ціни газу за довгостроковими контрактами за країнами-постачальниками

Джерело: складено за даними: Energy Sector Inquiry [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://ec.europa.eu/competition/sectors/energy/inquiry/>>.

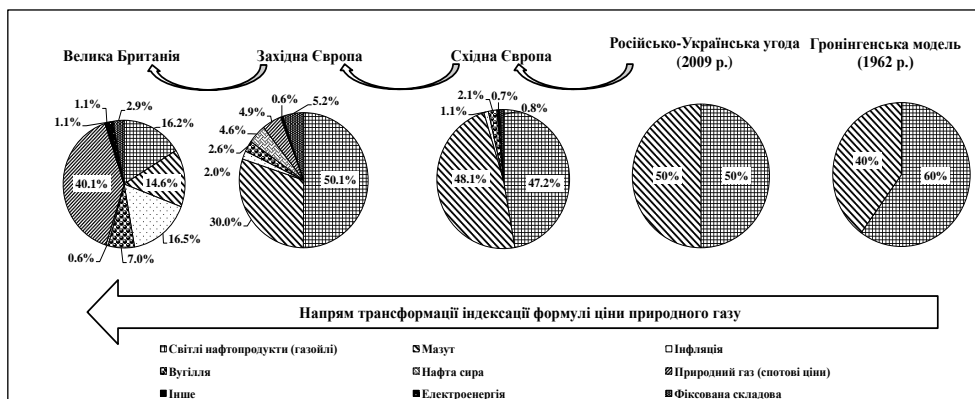

Рис. 4. Трансформація формули індексації ціни газу за довгостроковими контрактами, %

Джерело: складено за даними: Energy Sector Inquiry [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://ec.europa.eu/competition/sectors/energy/inquiry/>>.

Елементи нової системи були об'єднані в *Цільову модель газового ринку ЄС* (Gas Target Model), яку вперше представили в січні 2010 р. на засіданні Європейського форуму регулювання газового сектора і остаточно затвердили на засіданні Форуму в березні 2012 р. Передбачається, що на її основі Єврокомісія підготує нову директиву, вимоги якої будуть обов'язковими для всіх країн – членів ЄС, а також членів Енергетичного співтовариства Південно-Східної Європи (в тому числі й України).

Для України лібералізація європейського ринку природного газу та необхідність виконання взятих на себе зобов'язань у рамках Енергетичного співтовариства щодо приведення газового законодавства у відповідність до європейських вимог вимагатиме кардинальних реформ у газовому господарстві і неминуче призведе до трансформації як внутрішнього ринку природного газу, так і умов зовнішньої торгівлі.

До сьогодні більшість сегментів ринку газу залишаються монополізованими переважно державними енергокомпаніями. Основними постачальниками газу власного видобутку є структурні підрозділи НАК "Нафтогаз України", частка незалежних компаній уже тривалий час не перевищує 7–10%. Інфраструктура газорозподільних мереж передана в управління регіональним (переважно приватним) постачальним компаніям.

Загалом існуючі потужності вітчизняних газовидобувних підприємств покривають до 25% попиту, структура імпорتنих джерел поставок газу до України протягом останнього часу практично не змінилася. Відповідно до чинного Контракту купівлі-продажу природного газу в 2009–2019 рр. між НАК "Нафтогаз України" та ВАР "Газпром" від 19 січня 2009 р. вартість палива розраховується щоквартально з урахуванням зміни ринкових цін на мазут та дизельне паливо. За форматом цей договір є абсолютно типовим контрактом "бери або плати" Гронінгенського зразка³ з прив'язкою до цін на нафтопродукти і аналогічним до тих, що використовується "Газпромом" у торгівлі газом за довгостроковими контрактами з переважною кількістю країн Європи. З підписанням цієї угоди вперше у відносинах між Україною та Росією вартість газу перестала бути залежною від дальності транзиту і стала визначатися за чіткими зрозумілими правилами. Процедура визначення ціни газу для споживачів стала більш прогнозованою, а їхнє наступне підвищення виявилось дещо жорстким, проте стало дієвим стимулом до реальної економії палива (у 2009 р. використання газу скоротилося на 24,4%).

Щоправда, питання щодо економічної обґрунтованості рівня базової ціни контракту в 450 дол. США залишається доволі спірним. Дійсно, з одного боку, базову ціну контракту можна вважати завищеною: за даними агентства Argus Media, 450 дол. США відповідає рівню середньої ціни газу на кордонах європейських країн у листопаді 2008 р., після чого впродовж 8 місяців вона мала стійку тенденцію до зниження. В середньому ж за квітень-грудень 2008 р. ціна газу на кордонах становила 442 дол. США за 1000 куб. м газу, а вже в січні 2009 р. на кордоні Франції – 362 дол., Угорщини – 379 дол., Німеччини – 382 дол., Італії – 388 дол. Тому об'єктивною ринковою умовленою базовою ціною газу в контракті можна було б вважати 360–380 дол. США (рис. 5) [3, 5].

Водночас саме такий рівень ціни досягався за рахунок знижки у 20%, передбаченої на перший рік дії договору, тобто насправді зі знижкою досягалася поточна середньоєвропейська ціна газу на початок 2009 р. Навпаки – застосування знижки у перший рік дії довгострокового контракту є усталеною практикою для врахування різниці між оцінкою вартості газу в довгостроковій перспективі та поточною ринковою ціною. З урахуванням знижки середньорічна ціна газу для України в 2009 р. виявилася нижчою, ніж в середньому для європейських країн (260 дол. США проти 281 дол. США). Починаючи з 2010 р., розрахункова контрактна ціна для України практично вирівнялася з середньоєвропейською.

З огляду на це збитки, отримані внаслідок укладання газових угод 2009 р., були спричинені виключно ринковими факторами і співставні за своєю природою і обсягами зі збитками внаслідок зменшення ціни та скорочення світового попиту на металопродукцію (рис. 6) [5]. Адекватність самої ж формули підтверджується ще й тим

³ Гронінгенська (Голандська) концепція експортного газового контракту сформувалася на початку 1960-х років при розробці Гронінгенського газового родовища і передбачала закріплення гарантій щодо тривалості стосунків між виробником і споживачем, прив'язку ціни газу для кінцевих споживачів до вартості альтернативних видів палива, можливість регулярного перегляду ціни в рамках контрактної формули (в т.ч. можливість коригування самої формули), мінімальні зобов'язання щодо оплати (принцип "бери або плати").

Ринок: прогноз і кон'юнктура

фактом, що поставки середньоазійського газу в 2011 р. компанією Ostchem здійснювалися практично за тією ж ціною, що й НАК "Нафтогаз України".

Рис. 5. Динаміка зміни ціни газу за довгостроковими контрактами для України та країн Європи, дол. США/тис. куб. м

Джерело: складено за даними: Argus Gas Connections [Електронний ресурс] / Argusmedia. – Доступний з : <<http://www.argusmedia.com/Natural-Gas-LNG/Argus-Gas-Connections>>; Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України – Доступний з : <<http://ukrstat.gov.ua/>>.

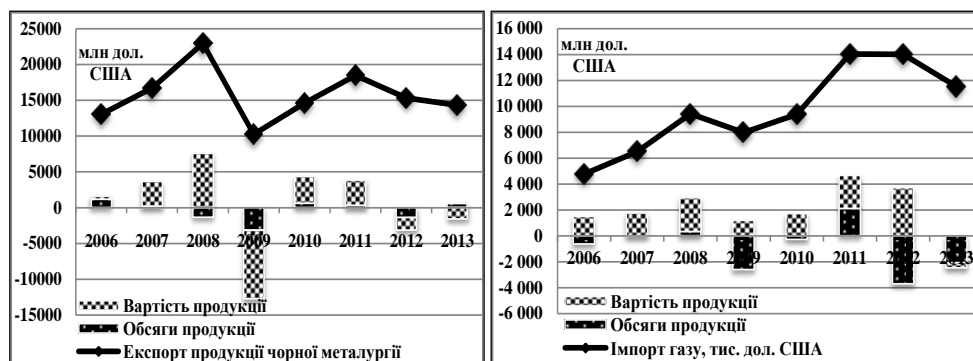

Рис. 6. Динаміка зовнішньої торгівлі газом та продукцією металургії, млн дол. США

Джерело: складено за даними: Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України – Доступний з : <<http://ukrstat.gov.ua/>>.

На відміну від угоди 2009 р. умови квітневих домовленостей 2010 р. щодо "знижки" від контрактної ціни на природний газ містили очевидну політичну складову і стали певним відходом від звичної практики контрактних відносин серед країн Європи. Протилежними були й наслідки як для економіки країни в цілому, так і для окремих категорій споживачів. Зокрема, завдяки знижці у 100 дол. за чотири роки було "зеконмлено" близько 14,2 млрд дол. США. Без такої знижки вже у 2011 р. від'ємне сальдо поточного рахунку платіжного балансу перевищило б критичний рівень 2008 р. (рис. 7) [5].

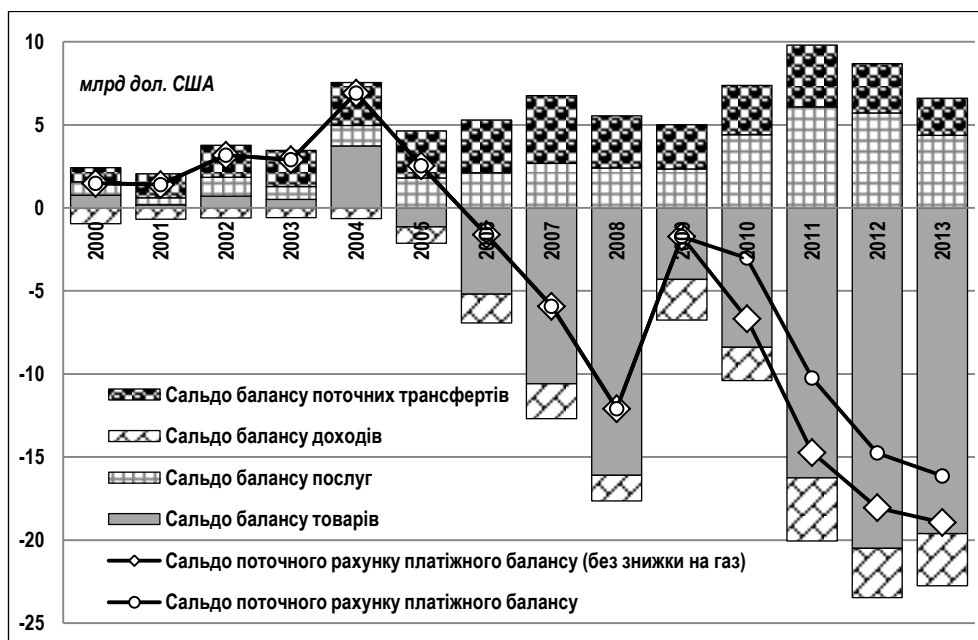

Рис. 7. Динаміка структури поточного рахунку платіжного балансу, млрд дол. США

Джерело: складено за даними: Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України – Доступний з : <<http://ukrstat.gov.ua/>>.

Проте, на думку багатьох експертів, *повернення до "дешевого газу" насправді не стільки покращило конкурентоспроможність вітчизняної продукції, скільки відновило колишній рівень прибутковості окремих видів діяльності.*

Згідно із затвердженим Розпорядження КМУ від 29 квітня 2013 р. № 327-р [6] імпорту газу прогнозувався на рівні 27,3 млрд куб. м, у тому числі (з урахуванням диверсифікації джерел постачання природного газу з країн Європейського Союзу, а також від інших постачальників) 18,0 млрд куб. м від ВАТ "Газпром", 1,3 млрд куб. м від компанії RWE Supply & Trading GmbH (Німеччина), а решту 8,0 млрд куб. м від компанії Ostchem Holding Limited (Кіпр), яка контролюється компанією Group DF і в решті-решт купує газ у того ж ВАТ "Газпром".

За даними Державної служби статистики України [5], в 2013 р. імпорту природного газу в Україну становив 28,0 млрд куб. м, що незначно перевищило запланований показник, однак вага постачальників дещо змінилась. Як і планувалось, головним продавцем газу Україні залишився ВАТ "Газпром", від якого сумарно отримано 25,840 млрд куб. м за середньою ціною 413,50 дол. США за 1000 куб. м, однак НАК "Нафтогаз України" купив у російського газового монополіста лише половину – 12,921 млрд куб. м (на 15,1% менше порівняно з 2012 р.), тоді як компанія Ostchem перевищила плановий показник більш як на 60% і поставила в Україну 12,922 млрд куб. м. Також перевищило планові показники постачання газу з європейських країн (Німеччина, Угорщина, Австрія та Польща), яке в 2013 р. становило 2,1 млрд куб. м і частину якого здійснили Східноєвропейська паливно-енергетична компанія (СЕПЕК) та компанія ДТЕК. Транзит російського газу через Україну в 2013 р. становив 86,126 млрд куб. м, що на 2,2% більше, ніж у 2012 р.

У середині грудня 2013 р. між НАК "Нафтогаз України" і "Газпромом" було підписано Додаток до Контракту, який передбачав, що з січня 2014 р. ціна на природний

Ринок: прогноз і кон'юнктура

газ буде знижена до 268,5 дол. за тис. куб. м, щоправда вона обов'язково має підтверджуватись у перший день кожного наступного кварталу шляхом підписання додаткової угоди до 10 числа першого місяця кожного кварталу. Враховуючи охолодження відносин між Україною та Росією, експерти переконані в невідписанні додаткової угоди до 10 квітня 2014 р., яка б дозволила постачати газ з Росії за ціною 268,5 дол. за тис. куб. м. Це ж підтвердив і голова правління ВАТ "Газпром", який заявив, що з квітня пільги для України будуть скасовані.

Усередині країни в 2013 р. НАК "Нафтогаз України" здійснював постачання природного газу всім групам споживачів (населенню, бюджетним установам, підприємствам тощо). Обсяги поставок компаніями СЕПЕК та ДТЕК були порівняно незначними. Оскільки компанії Ostchem Holding Limited в 2013 р. вдалося захопити майже половину (46,2%) поставок природного газу з-за кордону, доцільно розглянути її діяльність на внутрішньому ринку детальніше. Основними споживачами газу, поставленого компанією Ostchem, були ПАТ "Концерн СТИРОЛ" (29,8%), ПрАТ "Северодонецьке об'єднання "Азот" (25,6%), ПАТ "Рівнеазот" (21,1%), ПАТ "Азот" (11,8%) та АТ "Одеський припортовий завод" (9,2%). У табл. 1 представлено структуру споживачів природного газу, що був поставлений компанією Ostchem Holding Limited у 2013 р.

Таблиця 1

Покупці газу у компанії Ostchem Holding Limited у 2013 р.

Місяць поставки	Покупці									Усього, млн куб. м
	ПАТ "Азот" (м. Черкаси)	ПАТ "Рівнеазот"	ПрАТ "Северодонецьке об'єднання "Азот"	ПАТ "Концерн СТИРОЛ"	ПАТ "Кримський титан"	ПАТ "Кримський содовий завод"	АТ "Одеський припортовий завод"	ПАТ "Сумхімпром"	Запорізький титано-магнієвий комбінат	
Січень			17,4							17,4
Лютий	288,3	345,1	523,8	491,4	9,4	17,7	109,0	5,5	1,0	1 791,2
Березень	401,6	329,6	434,2	466,1	10,7	15,0	114,3	7,4	1,1	1 780,0
Квітень	285,0	240,0	332,0	369,0	8,3	17,2	115,0	7,0	0,6	1 374,1
Травень	110,0		45,2	57,4	7,5	14,8	117,8	6,1	0,4	359,2
Червень	20,0	33,4	120,0	41,7	7,6	14,2	111,7	5,5	0,4	354,5
Липень	44,3	24,2	98,4	51,0	7,5	13,0	114,9	5,2	0,4	358,9
Серпень	62,2	29,4	85,5	67,3	8,0	14,8	105,2	4,5	0,4	377,2
Вересень	101,9	983,3	968,7	1 888,1	8,0	13,1	46,0	3,7	0,4	4 013,4
Жовтень	83,9	681,9	640,4	424,6	8,2	13,5	114,0	2,5	0,5	1 969,7
Листопад	48,9	64,4	5,0		9,8	12,6	115,0	4,7	0,6	261,0
Грудень	78,3		42,5		9,1	14,0	120,2	4,4	1,1	269,7
Усього	1524,3	2731,4	3313,2	3856,8	94,2	159,7	1183,2	56,6	6,8	12926,2

Джерело: за даними компанії Ostchem Holding Limited.

Обсяги постачання природного газу компанією Ostchem в 2013 р. не були рівномірними – інтенсивність постачання газу в вересні зумовила сезонність у потребі мінеральних добрив на період проведення осінньо-весняних польових робіт. Традиційно з метою безперебійного забезпечення азотними добривами потреб аграріїв, хімічні заводи-виробники завчасно купують необхідний обсяг газу, який є основною сировиною для виробництва добрив, та зберігають надлишок придбаного газу в підземних сховищах. За наявною інформацією, компанія планувала накопичити в підземних сховищах близько 6–6,5 млрд куб. м газу.

Згідно з даними компанії Ostchem природний газ, який вона постачала в Україну в 2013 р., за фізико-хімічними показниками відповідав вимогам та нормам міждержавного ГОСТ 5542-87 "Гази горючі природні для промислового та комунально-побутового призначення. Технічні умови" (табл. 2).

Таблиця 2

Фізико-хімічні показники природного газу, поставленого в Україну компанією Ostchem Holding Limited у 2013 р.

Показник	Одиниця виміру	Кількість
Метан CH ₄	% моль	мін. 90
Етан C ₂ H ₆	% моль	макс. 7
Пропан C ₃ H ₈ і більш важкі	% моль	макс. 3
Азот N ₂	% моль	макс. 5
Діоксид вуглецю CO ₂	% моль	не більше 2
Кисень	% моль	не більше 0,02
Сірководень H ₂ S	мг/куб. м	не більше 6
Меркаптан	мг/куб. м	не більше 20
Загальна сірка S	мг/куб. м	макс. 30
Вміст механічних домішок	мг/куб. м	відсутні
Теплотворна здатність	мкал/куб. м	8025 ± 225
Точка роси при волозі за тиску 3,92 Мпа	град С	мінус 8

Джерело: за даними компанії Ostchem Holding Limited.

Контрактні умови постачання газу компанією Ostchem своїм клієнтам-споживачам відповідають Інкотермс 2010⁴ і діють за принципом DAP (поставка до пункту призначення). В цьому випадку пунктом призначення був пункт у районі відповідної газомірювальної станції.

Для частини споживачів газ продавався виключно для їхніх власних потреб без права реалізації його за межі України, а для інших цілове використання не вказувалося. Контрактна ціна газу для всіх споживачів становила 430 дол. США за 1000 куб. м. без ПДВ, тоді як гранична ціна газу як товару для промислових споживачів, котрі купували газ у НАК "Нафтогаз України", в 2013 р. становила 432–440 дол. США за 1000 куб. м. Компанія Ostchem не мала відповідальності за недопоставку газу компаніям, що входять до Group DF, тоді як перед ВАТ "Одеський припортовий завод" вона зобов'язувалась відшкодувати 8% від вартості газу, недопоставленого у відповідному періоді. Узагальнена характеристика умов контрактів купівлі-продажу газу між компанією Ostchem Holding Limited та її клієнтами наведена в табл. 3.

⁴ Інкотермс 2010 (Incoterms 2010) – міжнародні правила, визнані урядовими органами, юридичними компаніями і комерсантами по всьому світу як тлумачення найбільш застосовуваних у міжнародній торгівлі термінів. Сфера дії Інкотермс 2010 поширюється на права та обов'язки сторін за договором купівлі-продажу в частині поставки товарів (умови поставки товарів).

Таблиця 3

Умови контрактів купівлі-продажу газу між компанією Ostchem Holding Limited та її клієнтами

Умови Контракту		Покупці	
Умови поставки згідно з Інкотермс 2010	ПАТ "Азот", ПАТ "Рівнеазот", ПрАТ "Сверодонецьке об'єднання Азот", ПАТ "Концерн СТИРОЛ"	ПАТ "Кримський титан", ПрАТ "Кримський содовий завод", ПАТ "Сумхімпром", Запорізький титано-магнієвий комбінат	АТ "Одеський припортовий завод"
Пункт (базис) постачання	DAP (поставка до пункту призначення)*		
Газовимірвальні станції (ГВС)	Пункт в районі відповідної газовимірвальної станції		
Перехід права власності	ГВС "Суджа", ГВС "Сохранівка", ГВС "Серебрянка", ГВС "Трохорівка", ГВС "Валуїки", ГВС "Платово", ГВС "Мозирь", ГВС "Кобрин", ГВС "Сохранівка", ГВС "Писарівка", ГВС "Белгород"		
Ціль використання газу	На умовах DAP кордон Рос. Федерація чи/або кордон Білорусія/Україна в момент перегину державного кордону	Виключно для власних потреб Покупця без права реалізації його за межі України	Виключно для власних потреб Покупця без права реалізації його за межі України
Контрактна ціна газу, дол. США за 1000 куб. м, без ПДВ	430		
Порядок розрахунків	50% вартості місячного планового обсягу поставки – за 7 днів до місяця постачання, 50% вартості місячного планового обсягу поставки – не пізніше 5 днів після місяця постачання; Остаточний розрахунок – не пізніше 18-го числа місяця, наступного за місяцем постачання		
Відповідальність Покупця за невчасне проведення розрахунків	Пеня 0,03% від несвоєчасно перерахованої суми за кожен день прострочення платежу, але не більше 30% від вартості неоплаченого газу		
Відповідальність Продавця за недопоставку	Не передбачено		
	8% від вартості газу, недопоставленого у відповідному періоді		

* Термін DAP (поставка до пункту призначення) є загальним положенням, при якому важливо точно вказати місце призначення.

Джерело: за даними компанії Ostchem Holding Limited.

Висновки. Відсутність об'єктивної внутрішньої бази, де з урахуванням динаміки цін на інші види палива відбувалося б формування ринкової ціни газу, залишається основною причиною суперечностей при визначенні ціни на газ як за довгостроковими міжнародними контрактами, так і за договорами внутрішніх поставок. Пряме державне регулювання практично всіх ринків енергоресурсів унеможливило ринкове формування цінового паритету між різними видами палива. Відсутність системи біржових котирувань для інших енергоресурсів не дає можливості визначення реальної граничної вартості палива в країні. Система аукціонів з продажу нафти, вугілля, газового конденсату та скрапленого газу не вирішує цієї проблеми, бо функціонує за відсутності основних передумов і принципів такої торгівлі – наявності торговельного майданчика з вільним виходом на нього нових учасників, наявності налагодженої логістичної інфраструктури і, головне, – наявності достатньої кількості "вільного" товару і споживачів, технологічна диференціація яких дозволяла б формувати як попит на окремі види палива, так і сукупний попит на енергетичну сировину. Розрахунок вартості газу залежно від ціни у західноєвропейських споживачів є неможливим, оскільки ця складова більше взагалі не присутня у сучасній практиці ціноутворення.

Поточні високі ціни на газ для промисловості вочевидь роблять діяльність з постачання газу цій групі споживачів вигідною для приватних компаній – як тих, що займаються газовидобутком в Україні, так і імпортерів. Керуючись вимогами другого енергопакета ЄС, усі юридичні бар'єри для незалежних постачальників будуть зняті і лібералізація ринку може реально сприяти розширенню власного видобутку газу. Щоправда, всупереч європейській практиці регіональні постачальні компанії (облгази) продовжуватимуть виконувати функції як газотранспортних підприємств, так і роздрібних торговців, що безпосередньо постачають газ кінцевим споживачам. Вибірковий підхід до впровадження заходів з дерегуляції може створити умови для зловживання монополієм становищем особливо на регіональних ринках, де кінцеві поставки вже частково перейшли під контроль приватних компаній. За таких умов рішення НКРЕ не лише дасть промисловим підприємствам свободу вибору постачальника, але й може зумовити перерозподіл крупних платоспроможних споживачів між НАК "Нафтогаз України" і приватними компаніями внаслідок більшої гнучкості контрактних умов. Аналіз засвідчив, що вже сьогодні умови контрактів Ostchem не можна вважати типовими за договорами формату "бери або плати" Гронінгенського зразка з жорсткою прив'язкою до цін на нафтопродукти, тобто вони є неспівставними за фінансовими та комерційними умовами з контрактами НАК "Нафтогаз України". Таким чином, очевидним є ризик виникнення нових приватних вертикально-інтегрованих монополій на місці існуючої державної компанії.

У цих умовах новій розділеній державній компанії дедалі більшою мірою доведеться орієнтуватися на постачання газу населенню та підприємствам ТКЕ, що за існуючої системи тарифів означатиме неминуче зростання збитків НАК "Нафтогаз України" і посилення небезпеки його банкрутства. Без реформування цієї системи надання статусу кваліфікованих споживачів домогосподарствам і підприємствам ТКЕ втрачає сенс, оскільки за збереження граничного рівня тарифів приватні компанії навряд чи зможуть запропонувати умови вигідніші, ніж державний монополіст. Звичайно, у разі отримання приватними компаніями права постачати газ цим категоріям споживачів за нерегульованим тарифом держава могла частково зняти з себе тягар соціального і фінансового навантаження, хоча у більшості європейських країн тарифи для населення все ще централізовано затверджуються державними регулюючими органами і є обов'язковими для всіх постачальників.

Можливість купувати газ на європейському спотовому ринку за принципом "віртуального реверса" (через три сусідні країни), а також потенційна можливість будів-

Ринок: прогноз і кон'юнктура

ництва LNG-терміналу свідчать про можливість виконання Україною вимог Цільової моделі, зокрема, щодо наявності не менше чотирьох джерел постачання газу, враховуючи потенціал власного видобутку. В термінах Цільової моделі Україна зможе утворити окрему ринкову зону на єдиному європейському ринку і внаслідок неповного завантаження своєї газотранспортної системи забезпечувати необхідні обсяги імпорту (насамперед у періоди пікового попиту) за рахунок "віртуального реверса" з європейських спотових ринків. Щоправда, наразі складно говорити про очевидні економічні переваги або недоліки нових схем постачання газу за умов існуючої невідомої соціально-політичної ситуації в країні.

Список використаних джерел

1. Energy Database [Електронний ресурс] / Eurostat. – Доступний з : <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/energy/data/database>>.
2. Petroleum&Other Liquids [Електронний ресурс] / US Energy Information Administration. – Доступний з : <<http://www.eia.gov/petroleum/data.cfm>>.
3. Energy Sector Inquiry [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://ec.europa.eu/competition/sectors/energy/inquiry/>>.
4. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України – Доступний з : <<http://ukrstat.gov.ua/>>.
5. Розпорядження КМУ від 29 квітня 2013 р. № 327-р "Про затвердження прогнозного балансу надходження та розподілу природного газу в Україні на 2013 рік" [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/327-2013-%D1%80>>.

Надійшла до редакції 21.03.2014 р.

*Подолець Р.З., канд. екон. наук,
старший науковий співробітник, завідувачий сектором прогнозування розвитку
топливно-енергетического комплексу*

*Дячук А.А., канд. техн. наук
старший науковий співробітник*

*Юхимець Р.С., аспірант
Інститута економіки і прогнозування НАН України*

ОСОБЕННОСТИ ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛЕ ПРИРОДНЫМ ГАЗОМ

Исследованы характер и обусловленность существующей практики формирования цен в международной торговле природным газом по долгосрочным контрактам и на спотовых рынках. Показаны направления трансформации формульного ценообразования в странах Европы и определены ценовые риски обеспечения природным газом отечественных потребителей в результате имплементации Украиной международных обязательств в энергетической сфере.

Ключевые слова: природный газ, трансфертное ценообразование, европейский рынок газа, отечественный рынок газа, либерализация, долгосрочные газовые контракты, спотовые цены.

R.Podolets

PhD in Economics, Leading Researcher, Head Sector of Forecasting of the Fuel-and-Energy Complex,

O. Diachuk

PhD in Engineering, Senior Researcher

R.Yukhymets

Post Graduate Student, State Organization "Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine"

THE PECULIARITIES OF PRICE FORMATION IN THE INTERNATIONAL TRADE IN NATURAL GAS

The article investigates the character and conditionality of the existing practice of price formation in the international trade in natural gas. In particular, it has been established that one of important consequences of the consecutive realization of the policy of the liberalization of natural gas markets in the European countries, became decoupling between the price and principles of gas price formation. That caused a transition from the previously predominant pricing formula in the international contracts ("netbackprice") to the one based on competition principles ("gas-alternative fuel").

In European countries, they mention three basic approaches to defining the gas price in long term contracts. The first one consists in linking the gas price to the price of a basket of alternative energy resources (coal and oil products, which are traded on the stock market and have a "market price"). The other one is based on the price for monthly futures contracts for an indicative oil type (as a rule, it is Brent). And the price level on the spot market is the third reference indicator for the formation of gas price.

In parallel with the existing system of contract relations on the European gas market, in recent years, a principally new market model has been shaping whose characteristic features are a stock market based pricing formation and complete refusal from long term contracts in favor of spot transactions. The elements of the new system have been united into the EU GasTargetModel. It is planned that this model include all EU Member Countries and those of the Energy Community, whose member is Ukraine.

It is established that the contract for the sale of natural gas in 2009-2019 between National Joint-Stock Company Naftogas Ukrainy and Open Joint-Stock Company Gazprom of 19.01.2009 is a typical "take or pay" contract of Groningen type with a linking to oil product price and similar to those used by the Russian monopolist in gas trade in long term contracts with absolute majority of European countries. For Ukraine, that contract allowed a transparent and forecastable calculation of the gas price, and, while the economic justification of the basic price of 450USD per 1000 cubic meters remains disputable, it became an effective incentive to real fuel economy in our country.

The authors justify that the losses incurred due to the conclusion of the gas contract of 19.01.2009 p were caused exclusively by the market factors and are similar, in their nature and volumes, to those incurred as a result of lowering prices for and reduction of the world demand for metal items, and the further steps towards its lowering, in reality, not so improved the competitiveness of Ukraine's produce on the world markets, as recovered the previous profitability level profitability of certain activities.

Besides, the high prices for the imported natural gas led to the emergence of private suppliers, in particular, Ostchem HoldingLimited, which, in 2013, supplied almost half of natural gas from abroad. At the same time, the terms of the contracts with Ostchem HoldingLimited are incomparable, in financial and commercial way, to those with Naftogas Ukrainy, which may become a precondition for the appearance of a new private vertically integrated monopoly in place of the existing state owned company.

Keywords: *natural gas transfer price formation, European gas market, Ukraine's gas market, liberalization, long-term gas contracts, spot prices.*